

AGUSTÍ ALTISENT
(1923-2004)

IN MEMORIAM

Per a tots aquells amb la pretensió, de ben segur vana, de ser més aviat clàssics que no pas romàntics, sempre se'ns fa difícil d'expressar amb la deguda proporció, de paraula o per escrit, els propis sentiments. I la dificultat augmenta quan a la intensitat de l'afecte per la persona se li afegeix un àmbit d'una certa solemnitat, pròpia de tot homenatge, i el nostre vehicle per fer-ho és l'oberta publicitat d'un article.

Tanmateix no cal amoïnar-se. Un apotegma de sant Tomàs, citat sovint pel professor Jaume Bofill, ve oportunament al nostre auxili: *Unusquisque videtur esse quod est potius in ipso*. En català, lliurament traduïda sense traïr massa el seu sentit: cada cosa s'ha de veure segons allò que té de bo i millor. En ella pensàvem a l'hora de posar per escrit les meves impressions sobre el pare Altisent.

Crec que la rànica fredor de la frase tomista podria, emergint del familiar context medieval, haver estat perfectament el lema del monjo pobletà. Això per una raó ben senzilla. Perquè de la seva rica i variada dimensió humana destaca un tret, al meu entendre bàsic, que va articular la seva existència i ens el va fer, en tot moment, especialment estimable: la seva generositat vital. Una generositat que sempre tendia a vessar-se, amb exuberància, sobre les coses i sobre les persones, i que es troba just a l'altre extrem de la manca de gust pel que és real, així com d'aquestes situacions privatives —angoixa, finitud— que un cert existencialisme va

col·locar en primer pla. Diguem, de pas, que la lectura de Sant Agustí, Pascal o Kierkegaard resulta summament útil —més encara, si afegim la dels ascetes de la tradició judeocristiana— car tots ells van conèixer l'alternativa positiva i negativa d'aquestes experiències. Lluny d'unes semblants deixadeses metafísiques, Altisent ha viscut amb claredat el primat de la dimensió i del sentit de “vestigi” que tenen totes les coses com sortides de la mà del Creador, així com també la d’“imatge”, pròpia de tots els éssers humans capaços de reflectir, en variables nivells de transparència, la infinita autoconsciència de Déu. El viure, en Agustí Altisent, l'hem vist sempre excloent la superficialitat i la manca d'autenticitat en l'actuar, compromès en el reconeixement intencional del model, en la fidelitat a la seva vocació religiosa, que és, d'entrada, la manifestació primera i més central d'aquella generositat abans al·ludida.

Sembla que la paraula “vocació” com a crida interior a un estat definit i definitiu, remet primàriament, amb una certa exclusivitat, al món religiós. Però també el solem aplicar, i és legítim fer-ho, en accepcions diverses que poden abastar la vida professional o bé altres situacions decisives a la vida de l'home, com ho són la família i la paternitat. Tots sabem que ben a la vora del monjo cistercenc, sens dubte fent-li costat, hi ha hagut l'historiador i medievalista de prestigi, l'universitari que ha dignificat exemplarment la institució, l'escriptor i acadèmic que ha orientat el seu saber en un sentit alhora científic i divulgatiu.

A l'exercici d'aquesta vessant intel·lectual, el Dr. Altisent, tensa la mirada mental i referida al màxim intel·ligible, ha donat el millor d'ell mateix no tancant-se a l'específic estudi de l'edat mitjana —tema prou ric, d'altra banda, per justificar la dedicació de tota una vida— ans al contrari, ha estat obert tothora, amb generosa avidesa, a d'altres fronteres del coneixement i de la vida de l'esperit, des de la poesia, la música i el cinema als últims descobriments de la ciència. Ho prova, a bastament, la nombrosa quantitat d'articles publicats al llarg dels anys, a la premsa de Barcelona, a *La Vanguardia*, l'*Avui* i *El Correo Catalán*, així com al *Diari de Tarragona*, a més de les col·laboracions a revistes catòliques com *El Ciervo* o *Catalunya cristiana*. El seu estil directe, irònic, vitalment afirmatiu, no sense algunes dosis d'escepticisme en la línia de Montaigne, l'ideal del qual, “... viure a l'hostal, riure amb la nostra gent, morir entre els desconeguts”, podria ser pròxim, en certa mesura, al seu propi. En tot cas, recorda més d'una vegada al Josep Pla sobretot de les descripcions paisatgístiques, però també dels retrats personals, si bé, aquests darrers, impregnats d'una espiritualitat més rica que la de l'autor empordanès. Han estat articles intencionadament adreçats a un públic nombros des de la seva explícita condició de monjo. Escrits amb la voluntat d'orientar i de mostrar, irònicament, les limitacions, certament, de l'existència humana. Però també, d'altra banda, la gràcia de la vida i l'inassolible misteri que l'embolcalla i la fa digna d'ésser estimada.

Agustí Altisent va ser, al llarg de dotze anys, del 1977 al 1989, professor d'història a l'actual Universitat Rovira i Virgili, on ha deixat no només un record inesborrable, sinó també un llegat intel·lectual permanent a través del seus deixebles medievalistes. Havia nascut a Santa Coloma de Queralt el 1923 i entrà al claustre de Poblet a la tardor del 1946. Tot just el monastir cistercenc ha esdevingut el centre de la seva vocació religiosa alhora que el seu focus d'interès en la investigació històrica palesada al llarg de la seva vida d'estudis. Ja la família abrigava interessos obertament culturals. La seva mare, que va morir en néixer ell, gaudia de bones aptituds per a la pintura, mentre que el pare havia aplegat una biblioteca de grans autors clàssics —grecs i moderns— prou important i atractiva com per ajudar a despertar en el fill una curiositat pels temes de l'esperit que des dels anys d'infantesa no va deixar pas de créixer.

Membre de l'Institut d'Estudis Catalans el 1975 i de la Reial Acadèmia de Bones Lletres el 1979, havia cursat la llicenciatura en teologia a la Universitat suïssa de Friburg el 1953 i obtingué el doctorat en història per la Universitat de Barcelona el 1974. Deu anys més tard va rebre el premi “Godó Lallana” de periodisme i en 1997 la Creu de sant Jordi. El 18 de març del

2003, la Universitat de Tarragona li va retre homenatge el mateix dia en què feia els 80 anys. En rebre la medalla de la URV, aquesta institució l'honorava i s'honorava ella mateixa en reconèixer els mèrits acadèmics i humans d'un dels seus membres més il·lustres. En aquella ocasió el paranimf es va omplir de professors, estudiants i exalumnes, a més de ciutadans anhelosos de testimoniar llur afecte a l'amic i al mestre de Poblet. Al monjo i al savi humanista que de la Facultat de Lletres estant, va saber transcendir de seguida el seu vessant professional per imantar un inoblidable grup d'amics procliu a l'obert debat dels temes més diversos.

Ara, quan parlem des del record del mestre i del amic, pensem que més important que la seva obra escrita, molt considerable, i l'amplíssim saber del pare Altisent, ho ha estat la irradiació benefactora de la seva personalitat sobre tots aquells que d'una manera o d'una altra hem tingut la fortuna de tractar-lo. La seva capacitat d'escoltar, fruit d'una admirable bondat, es va evidenciar en la seva indulgència envers les mancances i errades alienes i en el seu genuí respecte per les qualitats i les opinions dels altres. Una unió, en mai no interrompuda lliçó, de constant admiració pel món i les persones ("tot lo que veig se vos assembla en mi...") i d'efectiva pràctica de l'"àgape" cristiana.

Les actituds personals aquí evocades expliquen l'abast de l'activitat d'Agustí Altisent com a historiador, on des d'una narració curosa i minuciosa dels esdeveniments humans ha explicat la complexitat de la història, mantenint-se, però, fidel a la simplicitat discursiva i al pensament "essencialista", coherent amb el seu tarannà. Així, la generositat vital, la vocació, la recerca de l'autenticitat, i, sens dubte, l'enorme curiositat intel·lectual, s'han traduït en una producció historiogràfica on el passat es vivifica en els seus actors, i les seves trajectòries es doten de sentit en allò personal i social. D'aquesta manera amb una prosa planera, rica i exacta endinsa el lector a l'edat mitjana, sovint al segle XII, i des de la qualitat literària és capaç d'oferir un estudi científic de primer ordre. Conscient de l'interès d'aquesta doble aproximació a la història hi va reflexionar a *Entorn de la història com a ciència i els seus contactes amb la creació literària* (Barcelona, 1979) en el discurs d'ingrés a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. En aquesta anàlisi, on veia les particularitats o fins i tot els problemes de la història com a ciència, en destacava la potencialitat creativa o literària.

Precisament la creativitat i la tafaneria sana o necessària dels bons investigadors va tenir com a resultat una obra certament original, única, emperò que descansava en una sòlida reflexió historiogràfica, gairebé mai explicitada. Era un pràctic de la història com suggeria M. Bloch. L'aparent espontaneïtat que marquen els recorreguts dels fets, de les persones o dels aspectes glossats per Agustí Altisent s'allunya d'algunes maneres de fer història actuals que queden encotillades pels apriorismes o la teoria, perdent sovint part del valor, l'interès o fins i tot el rigor. En canvi la història dels homes i dels successos li van permetre internar-se en l'organització social i econòmica, conscient de la necessitat de comprendre el passat a partir de l'explicació causal on seguia a E. H. Carr i retrobava clàssics com Heròdot o Tucídides. Així afirmava que calia *cercar el més important*, per bé que mai descurés l'escenari, el paisatge o les petites coses enmig de les quals descobria el sentit del temps pretèrit.

En l'enfoc teòric o metodològic cal fer notar la influència de l'escola d'Annals, en la direcció empresa per Jaume Vicens Vives, que renova la historiografia catalana i espanyola de la postguerra, tot trencant l'aïllament viscut en les primeres dècades del franquisme. Un testimoni exemplar sobre la combinació entre originalitat, creativitat i incidència del fenomen historiogràfic francès es troba en la *Història de Poblet* (Poblet, 1974). Des de les interioritats del monestir avança cap a la vida de la comarca, explica les relacions entre la comunitat i la societat, les característiques d'aquesta, atenent a les vinculacions econòmiques. A més abordà les formes i tècniques d'exploració econòmica, de les produccions artesanals, de les manifestacions

artístiques o culturals, i sempre proper a les persones ens aproxima als reis, abats, monjos, aristòcrates, pagesos o artistes o a les formes de vida quotidiana. Amb tot això és atent als canvis, que li permeten reconèixer les etapes de l'evolució de les rendes i finances del monestir o les transformacions estilístiques en la construcció de l'abadia. La projecció en el temps on supera la periodització absoluta, la voluntat i la necessitat d'explicar el territori des de la influència històrica i el plantejament d'atendre totes les facetes de l'activitat humana o social constitueixen una proposta d'història total en l'orientació plantejada des de la fundació d'Annals.

Ultra això aquesta obra ens atansa més que cap altra a l'autor, i en un cert sentit esdevé autobiogràfica. Així des de la intimitat dels llocs de la clausura, A. Altisent pot apreciar les petjades dels homes i del temps en el monestir o en tot allò en què aquest es projectava, segurament amb més finesa i vivacitat que si ho hagués fet des de fora. No va ser doncs el monestir un lloc clos i aïllat, sinó un indret que des de les condicions silencioses i allunyades li va permetre apreciar amb clarividència la condició humana, això sí, mercès a una sensibilitat i intel·ligència fora del comú. Per ell, la història *dóna a la vida la forma consistent que no té...I...en la història, els homes, les institucions, els fets, tenen una existència superior a la de la realitat; els éssers hi són ells mateixos, més plens de llur significació, i es presenten amb més sentit de les proporcions*. Distàncies de temps i d'espais, distància d'una certa forma de vida com a monjo, que donaren pas a una vindicació del humanisme i, en definitiva, de la història com a manifestació plena.

D'altra banda, la història monàstica va tenir també un lloc en l'anomenada segona generació d'Annals, i de fet el medievalisme espanyol en va incorporar la temàtica i aspectes de l'orientació metodològica als anys seixanta, que de nou va contribuir a trencar l'isolament patit per la disciplina històrica en els temps precedents. Justament dos dels treballs fonamentals d'Agustí Altisent estaven més o menys lligats a aquesta recuperació i modernització dels estudis monàstics, atenta al desenvolupament econòmic i social de la vida rural medieval. Volem destacar aquesta aproximació o fins i tot participació en la renovació historiogràfica justament quan iniciava la tasca d'investigador, atès que és testimoni d'un esperit obert envers el progrés del coneixement. Actitud, però, que sàviament ponderava amb l'atenció envers plantejaments de pensament més tradicionals i, en particular, de treballs històrics clàssics o d'altres més convencionals.

La monografia *Les granges de Poblet al segle XV* (Barcelona, 1972) centrava l'anàlisi en dos manuscrits concernents a dues granges de Poblet, però de fet examinava com s'havia transformat el conjunt de granges cistercenques a la baixa edat mitjana, i en especial al segle xv. Cercava les causes de la crisi del model que havia estat tan pròsper al segle xii, i valorava els canvis en els sistemes d'explotació introduïts precisament com a resultat de la crisi del sistema inicial.

Tal era el camí endegat en la història de les economies monàstiques que va tenir com a obra cabdal *La descentralización administrativa del monasterio de Poblet en la Edad Media* (Poblet, 1985). A. Altisent va oferir un model de gestió econòmica complex i alhora dinàmic en aquesta tesi, on des de la fixació del que era la descentralització administrativa del cenobi al segle xii, valorada com una *colmena administrativa monàstica*, es passava al reforçament de l'administració central en el control del sistema al segle xiii. Les relacions i la vigilància entre ambdues realitats va entrar en crisi a la baixa edat mitjana i un cop més l'autor aportava conclusions relatives a les transformacions socioeconòmiques. A més observava que el patró no era privatiu de les institucions monàstiques, manifestant-se de nou l'habilitat que tenia a vincular allò concret a allò general i la persistent preocupació per contextualitzar convenientment els fenòmens.

Agustí Altisent s'introduí en la recerca històrica en el Departament d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona a la dècada dels seixanta, on destacava l'orientació positivista, i el professor E. Sáez l'encaminà cap a la història monàstica, com va fer en dates properes amb

J. Santacana. D'aquesta formació o influència, cal valorar-ne la cura pels documents, dels que desgranava totes les parts i atenia al sentit dels mots i fets, presentant explicacions però també indicant els dubtes o les vacil·lacions que despertaven. A partir d'una referència lacònica d'un préstec del monestir de Poblet a Bernat d'Anglesola va establir l'existència d'una expedició a Tolosa feta pel rei Alfons el Cast el 1175, *A propos de l'expédition d'Alphonse le Chaste à Toulouse en 1175* (Tolosa, 1967). Un document era suficient per endegar un estudi com a *Notas sobre un documento de Alfonso VIII de Castilla* (Barcelona, 1965). L'atenció a les fonts i a la diplomàtica present en moltes de les seves publicacions va culminar en l'edició modèlica dels instruments de Poblet en el *Diplomatari de Santa Maria de Poblet. Anys 960-1177* (Barcelona, 1993). Aquesta obra, exemplar en el seu gènere, ofereix uns índexs molt ben fets, complets i per tant útils, on destaca un aparell crític de màxima qualitat que resulta poc freqüent en el context de les recents edicions de documents.

Altres estudis d'aspectes concrets i aparentment singulars li van permetre explicar les condicions socials i econòmiques de la Catalunya Nova a la segona meitat del segle XII, desenvolupant les característiques de l'expansió feudal i les particularitats de la vida local o urbana a l'època a *Un poble de la Catalunya Nova als segles XI i XII. L'Espluga del Francolí de 1079 a 1200* (Barcelona, 1966), *Comerç marítim i capitalisme incipient. Episodis de la vida econòmica d'un matrimoni tarragoní (1191-1203)* (Poblet, 1970) i *Notícies socials i econòmiques de Montblanc, la Guàrdia dels Prats i la Riba, pels voltants del 1200 en els documents de Poblet* (Montblanc, 1966). En el darrer article seguia la pista de Donat i Astruga, comerciants, i la vila local de Montblanc anava bategant al seu pas. Altres personatges del segle XII abandonaven l'anonimat o oblit per explicar la seva època com a *Una família d'escriptors de Lleida relacionats amb Santes Creus i Poblet (1151-1218)* (Santes Creus, 1981) i *Seguint el rastre de Guerau de Jorba* (Montblanc, 1978). Però, a més, algunes manifestacions de la vida quotidiana cobraven interès i protagonisme històric com els molins, les barbes —bàsicament inèdit— o l'alimentació a *Notes sobre postres, vins i fruita al segle XV* (Castelló, 1970). Aquests articles, que algú podria valorar amb lleugeresa com a erudits o d'història local, són justament testimoni que la bona història es fa focalitzant els documents, els personatges, els episodis, i que quan s'acompanya de reflexions, hipòtesis o fins i tot preguntes permeten començar a definir els processos històrics com ell feia, guiat sempre per una lògica aclaparadora.

L'Agustí Altisent, lliure i disciplinat, allunyat i proper, detallista i essencialista, negre sobre blanc i finalment també blanc sobre negre ens ha deixat ja fa massa temps. Amb tot roman en una obra amable, clara, profunda i original com ell mateix, però per damunt de tot, en el cor dels qui vam tenir la sort i el goig de compartir amistat i coneixement amb ell.